

“– Чому на виставці нема / Мене? Чечвянського такого?”, – з подивом та обуренням питав гуморист – автор багатьох книжок. Він, будучи самокритичним, добре знав своє скромне місце в літературі, про що йшлося в гуморесці “Крапка”. Письменник кепкував зі свого псевдоніма, з малоформатних творів, з добродушним сміхом ставився до письменницького оточення, сподівався на порозуміння із читачем, який міг натрапити на рецептивні перешкоди: “Читає читач невелику річ і тільки-но налагодиться ляяти, а тут раптом – крапка. І не встигне читач вилаяти, крапка завжди виручає. Ставлю її благодітельницю”.

МАРКО ВОРОНИЙ

Марко Вороний (18 березня 1904 р. – 3 листопада 1937 р.) – син Миколи Вороного. Псевдонім Антіох, за прізвищем матері Віри Вербицької-Антіох, дочки поета М. Вербицького. Народився в Чернігові. Автор збірки “Форвард” (1932) та низки віршових книжок для дітей “Будівники”, “Коники”, “Носоріг”, “Ставок”, що з’явилися 1930 р. Перекладач.

Збірка “Форвард”, видана за порадою М. Рильського й М. Бажана, складається із “Чотирьох зошитів віршів”, власне розділів “Наш форвард – молодість”, “Салавей”, “Два поля”, “Старі вірші”. Хоч би як поет намагався дати власну, суголосну “пролетлітературу”, відповідь на соціальне замовлення, офіційна критика її не прийняла. М. Шеремет у статті “Створимо бойову більшовицьку лірику” (“Літературна газета”. – 1932. – 23 березня) назвав М. Вороного “типово буржуазним поетом”, для якого “класова боротьба не що інше, як гра в футбол”. Попри те вірші молодого автора подобалися його сучасникам, а деякі з них, покладені на музику, увійшли до складу радянської “класики”, хоча ім’я автора було викреслено з літератури. Наприклад, вірш на мотив давньої німецької матроської пісні “Родились ми робити з казки дійсність...”, “привласнений” П. Германом та Ю. Хайтом, уважався гімном сталінських авіаторів. Аналогічно “фізкультурна шутейна” “Щоб до старості ти був наче змолоду...” в російському “перетрактванні” В. Лебедева-Кумача стала піснею з кінофільму “Воротар”.

М. Вороний відтворював більшовицьку семантику протиставлень, що передбачала неприйняття іншого, який перебуває на протилежній частині півкулі, отже “буржуазного”: “До мене // догори ногами / Живе він, // що його мета / Мене заперечує // до скорупул, // до грана” (“Розмова з антиподом”). Хоч би хто був, його існування перешкоджає “молодому ударнику Жовтня”. Світ зі свавільно викресленим великим пластом культури постає однобоким, неповноцінним, дарма що в ньому “Крізь бій, / крізь роботу, / крізь пісню / Встає // соціалізм, / Будівля // легка й прямовисна”. Ця споруда позбавлена онтологічного сенсу, бо ведена на конфронтації.

Чимало віршів збірки мають ілюстративний характер. Вони покликані міфологізувати більшовиків, котрі “трошили // тачанки Махна”, “топили Барона” (“Рейд”), “оспівувати” плакатних виконробів, які зводять “Великий дім. / Дім-комуну” (“Повість про дім”), полемізувати з лейтмотивом романсу “Стоїть гора високая...” Л. Глібова, мовляв, молодість властива лише соціалізму (“Слово про молодість”). Тенденційна “класова” сатира видавалася римованими текстами більшовицької преси, коли йшлося про засудження царської Росії й Першої світової війни (“Салавей”), полохливого контрреволюціонера, серце якого терпне “в прокурорській руці” (“Каер”), підступних шпигунів (“Поштовий голуб”), “буржуазну” Європу й Америку (“Міжнародна ніч”) або неминучий розстріл “вельможного ляха” “на ляльковім коні” (“Баллада про тир”). Декласованим елементам протиставлено героїзованого “залізного” більшовицького командира, котрий в ім’я комуністичних ідеалів “гнав людей, щоб, хоч дошли, а йшли б / На призначеній фронті дільниці” (“Путь до моря”). У такому контексті поет не втримався від дискредитації національних цінностей, що їм протиставлявся Дніпрельстан; також, за класовою версією, мусив бути “неньківський рецидивіст”, який “постріл / у серце Республіки / мітить”. Таке абсурдне твердження сформульоване у “Фейлетоні про Дніпро”.

Попри політичну риторичку, вірші М. Вороного привертати увагу експліцитного читача значно вищою культурою поетичного мовлення, ніж у “пролетпоетів” або панфутуристів, навіть коли автор стилізував їхні ритмічні структури (“Горніст / Програв / зорю // Зорі. / За міст, // За грань, / Всю гру // Бери” (“Маневри”), уживав багаті складні рими (“Триптих про право”: на долоні дня – локіть кореня, хмари гора – трактора).

Попри вірші з імітацією громадянської лірики у збірці були вірші, що виходили за межі соціального замовлення й поширених штампів радянської літератури. Ідеться про драматичну баладу “Земля”, де Колумб, не знайшовши Ельдорадо, думав накласти на себе руки, але “враз, як живучий подув, / летіло: земля! земля!”. Твір акцентував результати творчих пошуків, коли досягнута мета не збігається з початковим проектом, але компенсована несподіваними відкриттями. Цікавий за ущільненим розгортанням сюжетної лінії вірш “Пригода з годинником”. Буденні аксесуари мимоволі виводять творчу уяву в різні хронотопи. Звичайний годинник постає незвичайним, адже “на роботі, на вулиці, вдома / Невтомні стрілки свої / Посуває за невідомим / У незнані йому краї”. Відкривається простір для фантазійного мислення, коли можна подумки опинитися на старому бригу, не відриваючись від побутового оточення “вранці, коли мій чайник / Ще булькоче киплячі слова”. Прийом одивнення уподібнює час до футболістів (“Його / здоганяє нестримний форвард, / Собою забиваючи гол”), командарма республіки, яка “посувається впертим конвеєром / секундовою стрілкою в такт”. Поет, називаючи свою збірку “Форвард”, очевидно, мав на увазі влучний, стрімкий рух часу, що досягає мети.

Медитаційна основа вірша “Досвід” виводить поета до філософічних роздумів про активне перетворення дійсності творчою енергією людини: “Коли беру до рук сокиру, / Або перо, або весло, / Я знаю: і мету і міру / Моє їм тіло надало”. Помітно, що автор був прихильником прогресистських еволюційних уявлень. Вдивляючись у сучасність, у якій гуде “пропелерів сталева гра”, він знаходить у ній досвід пращура. Ліричний герой не відкидає набутоків людського становлення, що забезпечили йому комфорт, тому його рука бере ніж і “спокійно розтинає плід” [яблуко. – Ю. К.], не потребує клинка.

М. Вороний у розлогому вірші “Лист про Харків” не лише вдало стилізує епістолярну манеру письма, а й застосовує різні стильові елементи – від

імпресіонізму й неоромантизму до реалізму. Твір починається настроєвою експозицією:

Я знов тобі пишу...
Безхмарний
Гасне вечір...
У провесінь,
у шум
Одходять синьо-попелясті речі.

У такій заспокійливо-пастельній тональності ліричний герой починає оповідь про буденне, що набуває одивненого вигляду крізь призму ненав'язливої метафори: стіл “задумався”, каламар “наїжився”, за вікном “присів покрівлями” Харків. Столиця УСРР викликає в нього суперечливі переживання, зумовлює драматизм дії: ліричний герой, він же й поет, звертається до свого адресата, який марить вишневим садом, пояснює, що місто переповнює “чорна первина” (її треба освоювати), розкриває секрети власної творчої лабораторії з неминучими муками слова, що породжують “нашорошений одчай”. І тоді ліричний герой “за кожен ненаписаний рядок / Стискає серце у кулак”, коли “обірваним повстанцем / В холодній голові моїй / Неугомонний ходить вірш... / Шумить верхівлями... // Шумить...”.

Особливе занепокоєння викликає неспівмірність ліричного й епічного начал, адже “Ніхто ще оспівать не зміг / Високі будні на епічній лірі”. Сподіваючись приборкати ліричну стихію в епічному річищі, поет постійно шукає точного слова: “Яким епітетом // Гнuzдати ескадрони слів, / Аби в атаку // Злітали в скок, // Коли казюнку ще не випито, / Коли вночі // Розтратником зомлів / Веселий, молодий рядок?”. Крім урбаністичних топосів у збірці траплялися й соковиті пейзажні метафори, як в “уривку з поеми” “Жито звезено”: “Земля замовкла... Древа / Стоять оголені в спокою / І тільки клена голова / Іще лишилась золотую”.

Поезія поза збіркою, розсипана на сторінках періодичних видань та в рукописах, спростовує одностороннє уявлення про соціально заангажованого М. Вороного. Він захоплювався твердими строфічними формами, сподівався видати книжку сонетів. Деякі з них відображали тривожне есхатологічне передчуття. Такими провіденційними настроями переповнений сонет “Візія”. Теза спокійного споглядання світу нагло обривається вже в першому катрені, аби завершитися трагічною розв'язкою в терцетах:

І я побачив: неслась земна куля
Серед пекельного того розгулля
У хорі незчисленному планет.

Зотліло все в страшнім огні свободи:
Гляділо сонце лиш в холодні води
І диски місяців, як мідь монет.

М. Вороний ставив під сумнів свободу, якою здавен зловживали так звані реформатори людства. Строга жанроформа виповнена внутрішнім надривом, неочікуваною стилістикою експресіонізму. Аналогічний пафос притаманний історіософському сонету “Отчизна”, де осмислено фатальне прокляття, що переслідує Україну, якій судилися ненастанні війни. Приречена бачити “Бога, такого Бога, / Що віти опустилися в журбі”, вона не може вийти “з полум'я грізно́го”. Проклинаючи всіх агресивних зайд, “хто єсть Батий!”, усвідомлюючи всупереч твердженням істориків, що “на переможцях скрізь печать проклята”, ліричний герой замислюється над замкненим колом страждання України: “Он над бурхливим небом знак страшний: / То з крові хмар напухнув хрест гігантський: / Не вийти з бід країні цій селянській”. Констатація екзистенційної

безвиході в замку сонета лише на перший погляд може здатися вкрай песимістичною, насправді вона провокує внутрішній, резистансний протест. Цей сонет, як вірші “Молитва”, “Церкви і янголи”, “Різдвяна елегія”, має ознаки релігійної лірики, до якої автор звернувся ще чотирнадцятилітнім парубчком, приголомшеним жорстокістю московських більшовиків, зокрема муравйовців (“Господи, в день твого гніву невпинного...”). Обвальному хаосу буття здатне протистояти “слово, роджене з блаженних мук”. Стилізація під жанр народного плачу над труною Бондарівни переходить в енергійний заклик до бою під тінню “вогненного хреста” (“Бондарівна”).

Поетична спадщина М. Вороного викликає подвійне враження, очевидно, тому що він мав амбівалентну натуру. Віршуючи формульні прокламаційні кліше, усе одно писав твори високого художнього рівня, але не поспішав надавати їм широкого розголосу, розуміючи, що вони не вписуються в контекст радянської літератури.

Про арешт М. Вороного, його поневіряння в лабіринті більшовицької “феміди” й ГУЛАГу, розстріл на честь річниці жовтневого перевороту – окрема розмова.

Отримано 6 лютого 2019 р.

м. Київ

Передплатуйте

СЛОВО *i* ЧАС

– єдиний академічний
літературознавчий журнал
про українську та світову літературу.

Передплатний індекс – 74423.

Електронний варіант
на Web-сторінці за адресою:

<http://il-journal.com>

